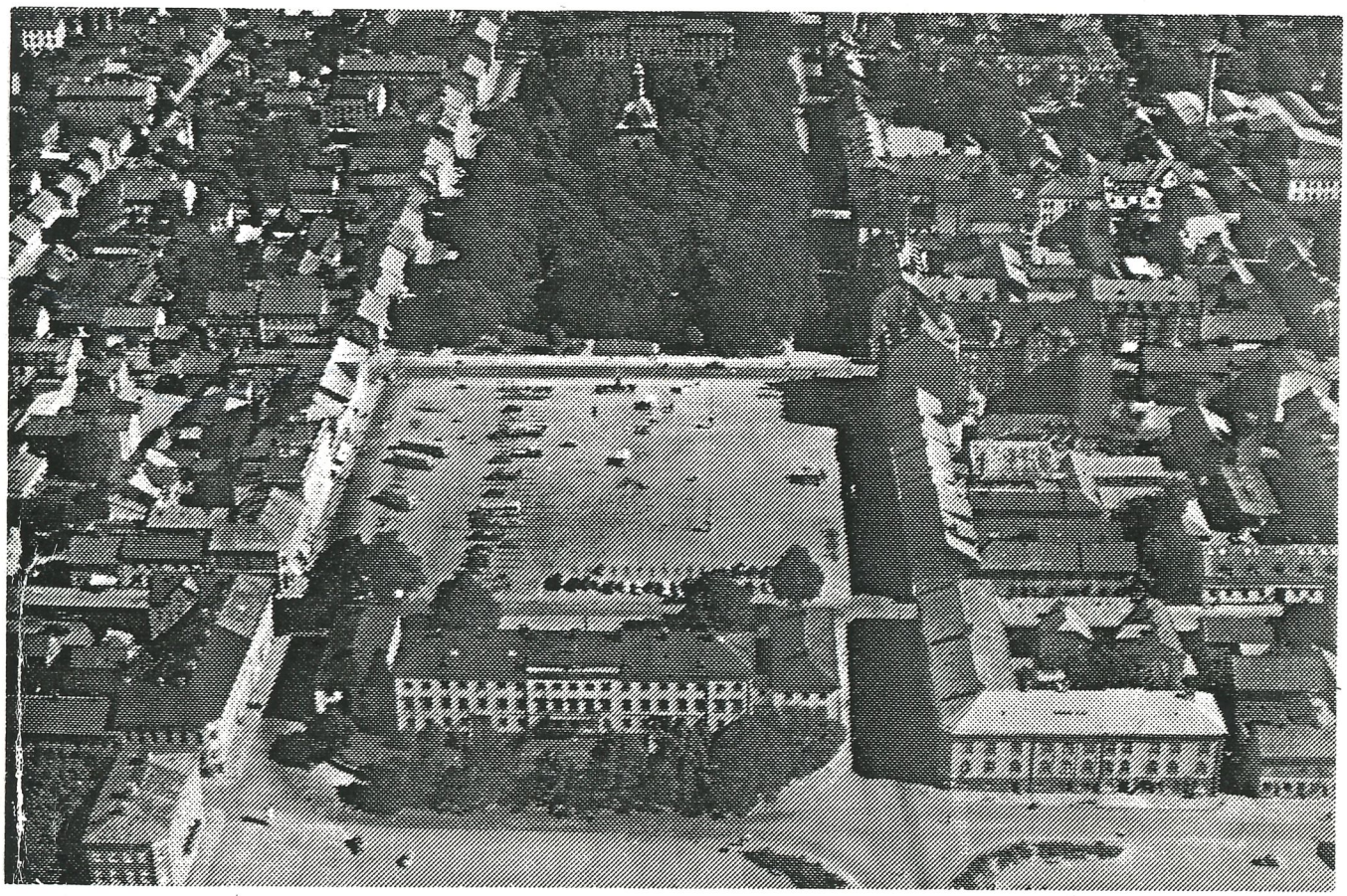
BEBYGGELSEMILJÖPROGRAM

för centrala Vänersborg

Upprättat av Vänersborgs kommun

1991-12-01
Reviderat maj 1992

Antagen av KF 1992-06-16, § 94

INNEHÅLL

Del 1

Inledning 2–3
Historik 5
Kulturhistorisk värdefull bebyggelse
vad är det? 11
Miljövärde 12
Kulturhistoriskt egenvärde 13
Bebyggelsekaraktärisering 19
Byggnadsår 20
Bebyggelsens skala 21
Fasadmaterial 22
Miljö 24
Gällande byggnadsrätter 25
Förslag 28

Del 2

Riktlinjer 35

Del 3

Behov av bygglov m m 39

Råd vid färgsättning; materialval m m 41
Bilaga 1, Adresskarta
Bilaga 2, Bebyggelsens ålder
Bilaga 3, Våningshöjd
Bilaga 4, Fasadmaterial
Bilaga 5, Bebyggelsens karaktär år 1991
Bilaga 6, Kvarter med inaktuella detaljplaner
Bilaga 7, Förslag

Del 4 (särskild bilaga)

Speciallagstiftningar 48
Bostadslån med förhöjt låneunderlag
och tilläggslån 48
Anpassning och hänsyn 51
Krav på underhåll av byggnader 53
Prövning – rivningslov 54
Ersättningsregler 55

INLEDNING

Vänersborg upplevs av många som en trivsam småstad. Att staden värderas i positiva termer är självklart något som alla invånare och de som förvaltar stadsmiljön har anledning att vara stolta över.

I första hand tänker man kanske då på Vänersborgs gamla innerstad, den småskaliga rutnätsstaden vid Vänerns strand.

Denna rapport syftar till att förklara och förtydliga vad som är värdefullt i Vänersborgs stadsmiljö, med tonvikten lagd på bebyggelsemiljön. Rapporten benämns bebyggelsemiljöprogram och omfattar rutnätsstaden mellan Regementsgatan, Järnvägen, Gamla Hamnkanalen och Vänern.

Bebyggelsemiljöprogrammet består av tre delar:

- Bakgrundsbeskrivning, karaktärisering av Vänersborgs stadsmiljö

- Riktlinjer för bevarande, redovisning av värdefulla miljöer och byggnader

- Behov av bygglov. Råd vid färgsättning; materialval m m

Bakgrundsbeskrivningen syftar till att ge fastighetsägare, politiker och allmänhet större förståelse för bevarandefrågor och miljökvaliteter i Vänersborgs innerstad.

Redovisningen av värdefulla byggnader och miljöer utgår ifrån Älvsborgs läns museums utredning ''Kulturhistorisk byggnadsinventering 30, Vänersborgs stadskärna 1982''. Materialet har bearbetats av kommunens planeringsenhet så att aktuella förhållanden 1991 och kommunens intentioner redovisas.

Riktlinjer för bevarande redovisas i följande kapitel. Dessa representerar kommunens allmänna hållning till bevarande- och miljöfrågor i innerstaden. Bakgrundsbeskrivningen, redovisade värdefulla byggnader och miljöer samt allmänna råd utgör sammantaget kommunens policy och beslutsunderlag i bevarandefrågor.

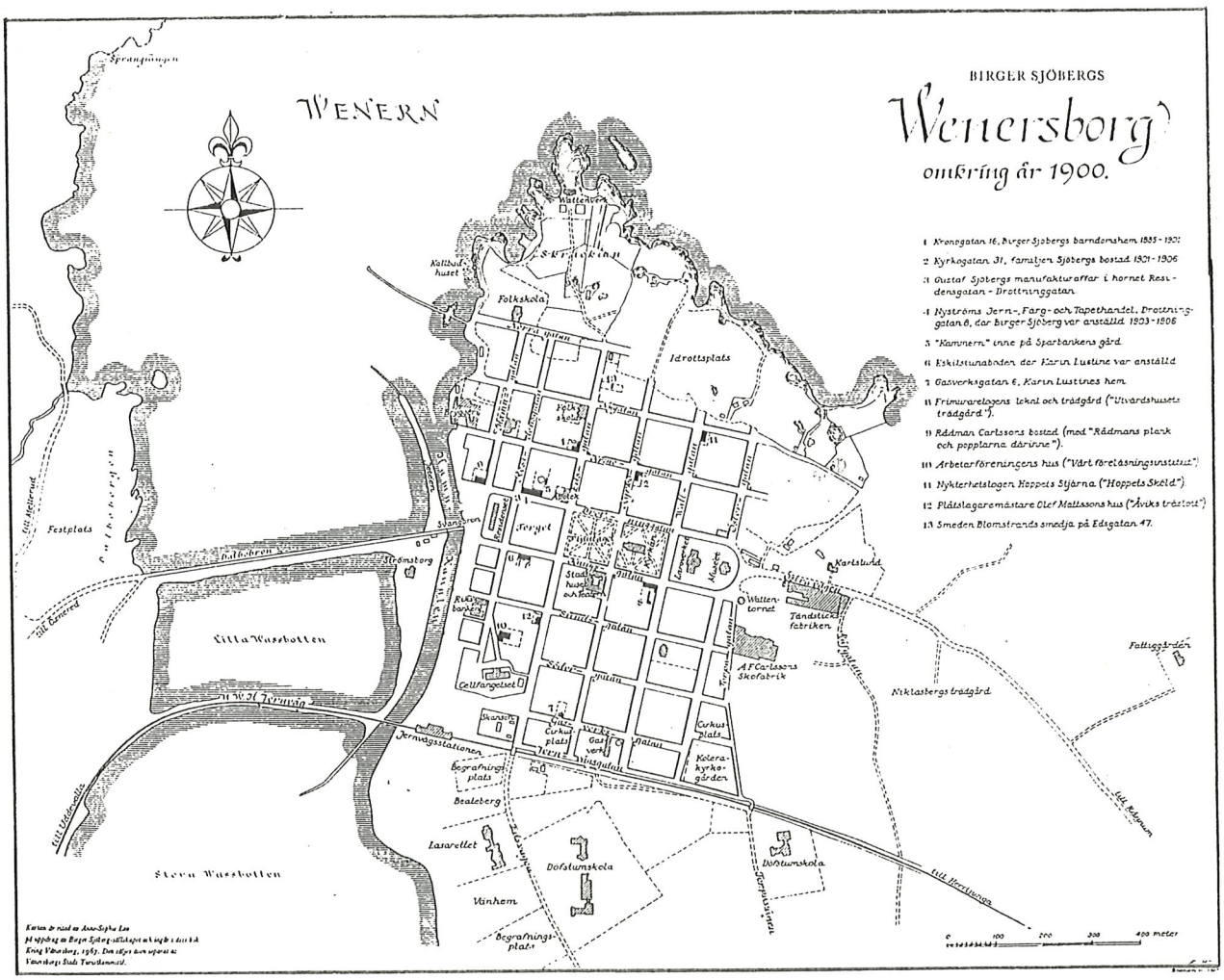
Byggnadskansliet och planeringsenheten handlägger och informerar om byggnads-vårds- och miljövårdsfrågorna i kommunen.

Till bebyggelsemiljöprogrammet finns en bilaga som mer detaljerat beskriver finansieringsfrågor vid ombyggnad, lagstiftnig, ersättningsregler m m.
Till grund för arbetet ligger centrumplanen från år 1979, Kulturhistorisk utredning år 1972 och Kulturhistorisk byggnadsinventering år 1982 båda upprättade av länsmuséet i Älvsborgs län samt koncept till bebyggelsemiljöprogram upprättat av Vänersborgs kommun 1985.

Detta program är en omarbetning och komplettering till 1985 års koncept, varvid också en anpassning har skett till Plan- och Bygglagen.

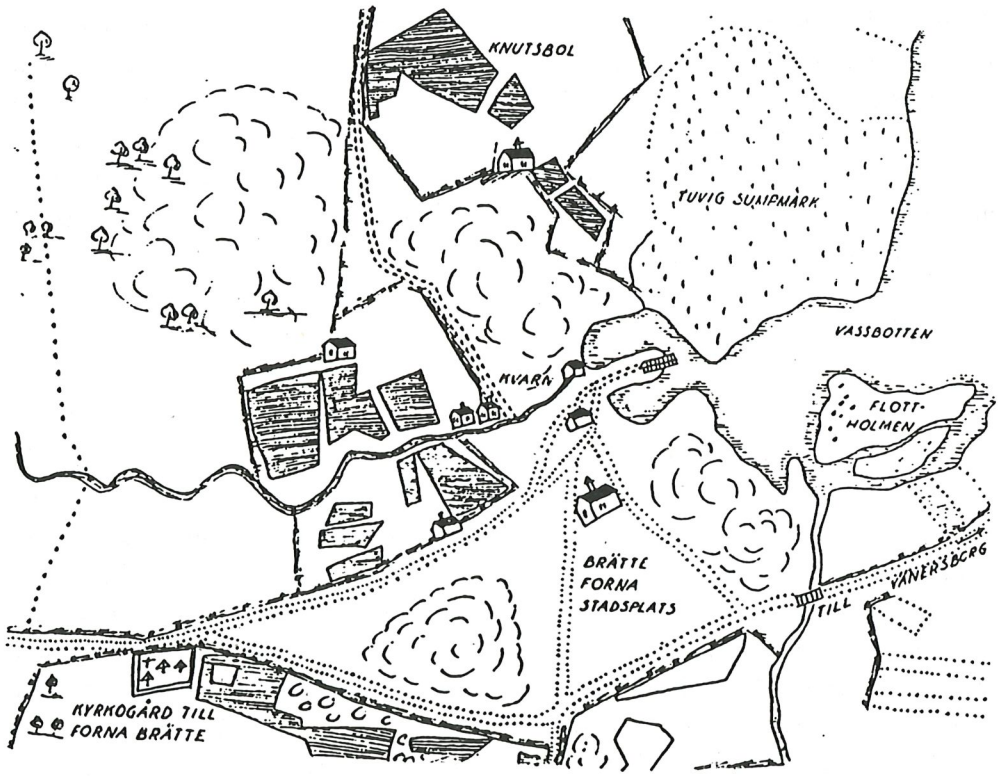
Avsikten är att programmets riktlinjer skall antagas av kommunfullmäktige.

Arbetet har initierats av kommunstyrelsen och bedrivits av en arbetsgrupp bestående av landsantikvarien Erik Wegraeus, stadsarkitekten Sören Eklund, vik kultursekreteraren Birgitta Mohtén samt Bo Ekdahl, projektchef. Gruppen har biträtts av Contekton arkitekter i Vänersborg genom Sten Hedelin.

DEL 1

Bakgrundsbeskrivning, karaktärisering av Vänersborgs stadsmiljö

Brätte enligt Kettil Klasson Felterus´ karta (1661)

BAKGRUNDSBESKRIVNING

I några inledande kapitel ges en bakgrundbeskrivning. Vänersborgs historia, definitioner av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse samt karaktäristiska Vänersborgsmiljöer beskrivs.

VÄNERSBORGS TIDIGA HISTORIA

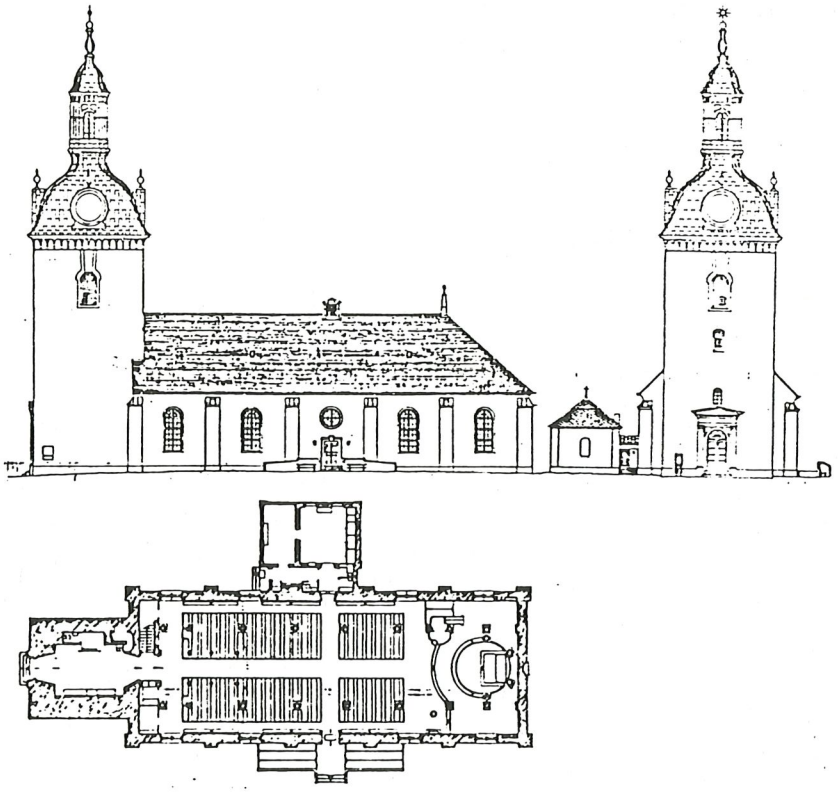
Under 1600–talet grundades ett stort antal städer i Sverige. Vid mitten av århundradet fanns ett 60–tal i landet. Det var ett uttryck för tidens ekonomisk–politiska strävanden. Så mycket som möjligt av all handel, hantverk och sjöfart skulle enligt tidens sätt att se koncentreras till städer. När VÄNERSBORG anlades och fick sina stadsprivilegier 1644 var detta alltså ett led i Sveriges ekonomiska och politiska organisation. Städernas tillväxt skulle gynnas; därmed skulle också rikets ekonomi förbättras.

Vid Vassbottens södra ände fanns troligen redan i slutet av medeltiden en marknadsplats. Ett litet samhälle – Brätte – växte så småningom upp och kom att räknas som stad. De första egentliga stadsprivilegierna fick Brätte troligen under 1590–talet men tanken på Brätte som stad hade uppstått redan under Gustaf Vasas tid. Brätte var huvudort för Vänersjöfarten och omlastningsplats för trä och järn som fraktades på kärror längs Edsvägen, förbi fallen i Göta Älv till den plats vid älven, där det åter kunde lastas på båtar för vidare befordran till främmande orter. Brätte hade dock små möjligheter till utveckling genom sitt trängda läge vid Vassbottens sydspets. I samband med krigen mot Danmark drabbades staden dessutom av svåra olyckor, eftersom den innehade en strategisk viktig position mot det danska Bohuslän. Flera skäl talade därför att man borde flytta staden till en lämpligare plats. Huvudnäset, längre norrut, där ätten Banér hade sin sätesgård, hade goda förutsättningar för en ny stadsbildning. Den gamla staden Brättes innevånare fick order att flytta några kilometer längre norrut och bli borgare i den nya staden Vänersborg.

VÄNERSBORG BLIR STAD 1644

Området på Huvudnäset var vid tiden för grundläggandet troligen till större delen täckt av skogs– och ängsmarker. Detta orörda och jämna område lämpade sig utmärkt för 1640–talets stadsplanerare och lantmätare. Den stadsplan som då lades ut fick renässanstidens idealmönster: raka och i rät vinkel korsande gator som bildade kvadratiska kvarter. I Vänersborg har 1600–talets rutnätsplan till stora delar bevarats. Området mellan gamla hamnkanalen och Vallgatan samt mellan Nygatan och Södergatan utgjorde 1600–tals stadens bebyggelseområde. Strandlinjen var oregelbunden och ännu inte stenskodd. Den gick strax väster om Hamngatan norr om residenset, och mellan Residensgatan och Hamngatan söder om residenset. Den enda gatusträckning som inte följer den strängt geometriska rutnätsplanen är södra delen av Residensgatan. Här har man tagit hänsyn till topografin och låtit den avvika rakt söderut, för att man på så sätt ur försvarssynpunkt skulle kunna utnyttja sluttningen mot vattnet väster om gatan.

Hur bebyggelsen såg ut under 1600–talet vet man inte mycket om, eftersom ingenting finns bevarat till våra dagar. Man vet dock att en träkyrka med korsformig plan och fristående klockstapel under senare hälften av 1600–talet byggdes på platsen för den nuvarande kyrkan. I och med att staden 1679 utsågs till residensstad uppfördes ett landshövdingeresidens bestående av en träbyggnad i två våningar med flyglar, ungefär på platsen för det nuvarande. Strax invid landshövdingens hus byggdes ett mindre rådhus. Den övriga bebyggelsen var med säkerhet mycket oansenlig och bestod förmodligen av små, låga trähus med torvtak, vilka långt ifrån lyckades fylla ut och bära upp den ståtliga stadsplanen med sina imponerande breda gator.

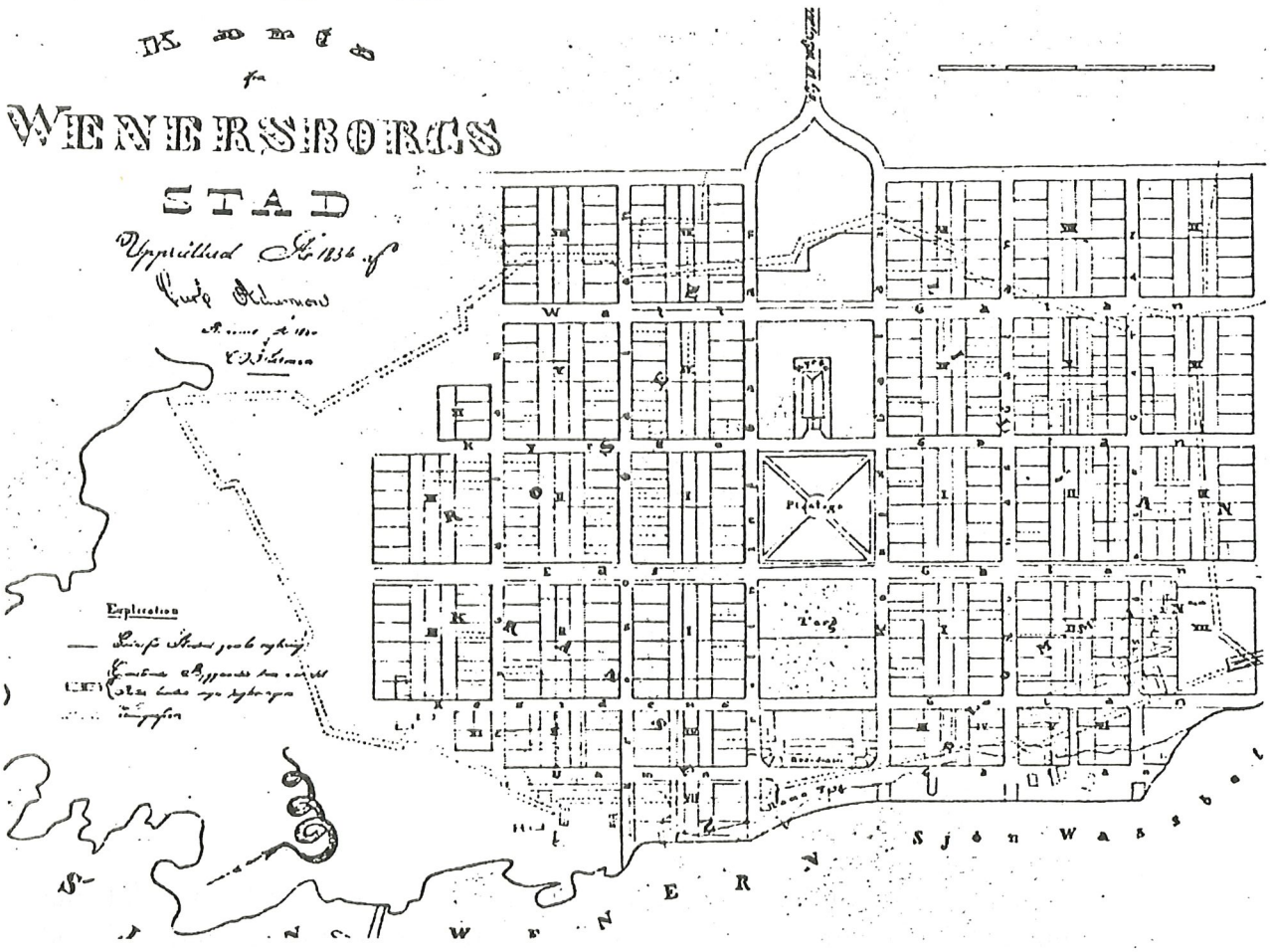

Vänersborgs kyrka efter restaureringen 1972

Under 1700–talet tillkom två viktiga byggnader, residensbyggnaden uppförd efter ritningar av Carl Hårleman 1754, och den nuvarande kyrkan, nybyggd efter en brand 1777. Hårlemans byggnad ingår i södra hälften av det nuvarande residenset. I övrigt torde staden fram till 1834 inte ha genomgått några mer genomgripande förändringar. Folkökningen var mycket måttlig och därmed också stadens expansion. Bebyggelsen torde långsamt ha ändrat karaktär, framför allt kring huvudgatorna genom att husen fick tegeltak, panelades och rödmålades, kanske till och med oljemålades.

STADSBRANDEN ÅR 1834 – NY STADSPLAN

År 1834 härjade en förödande brand i staden och så gott som hela bebyggelsen förstördes. I stort sett var det endast området vid södra Residensgatan samt kyrkan och residenset som klarade sig. I övrigt låg staden i förkolnade ruiner. Av 217 byggnader återstod endast ett 20–tal. Några av de byggnader som undgick branden finns fortfarande kvar idag: förutom herrgården, Edsgatan 2, och cellhäktet, Edsgatan 4, visar f d Sellbergska huset, Residensgatan 2, och gårdshuset på Residensgatan 3 hur bebyggelsen före 1834 kunde ha sett ut. Sellbergska huset är ett bättre bostadshus, timrat i en våning, panelat och med snidad dekor över fönstren samt dessutom oljemålat utmed gatan medan gårdsfasaden och uthus av ekonomiska skäl rödfärgats. Gårdshuset Residensgatan 3 är en enkel envånig stuga, rödmålad och med klar anknytning till landsbygdens byggnadstraditioner.

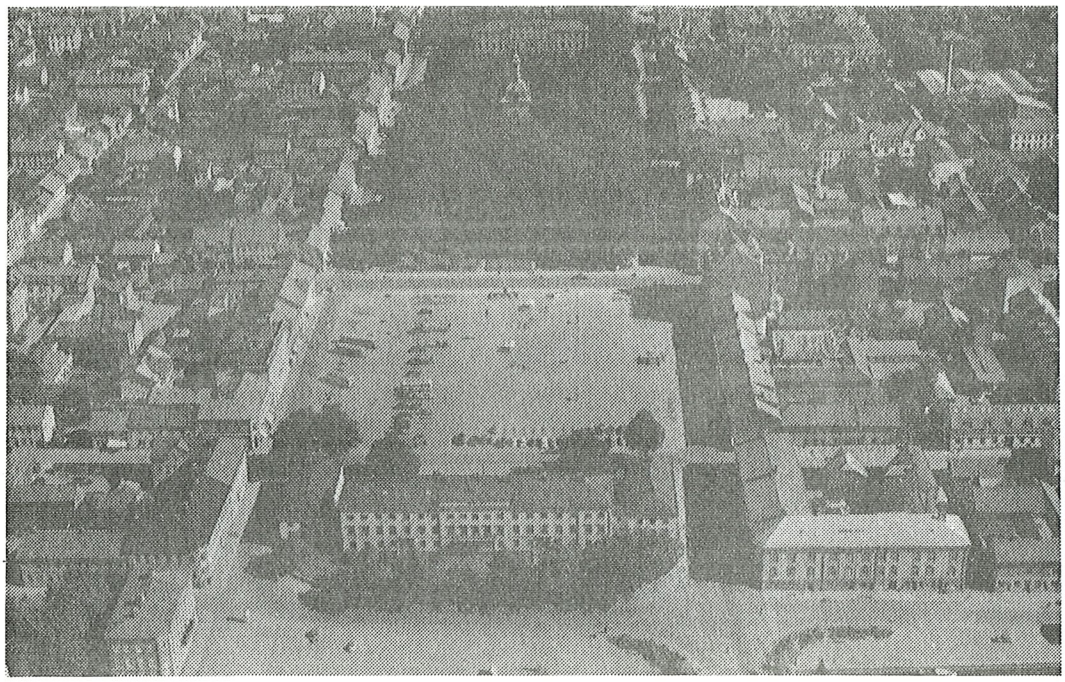

1834–års stadsplan

Branden 1834 framtvingade en ny stadsplan och en i princip helt ny stadsbebyggelse. Genom att Göta kanal blev färdig på 1830–talet och genom ett ökat handelsutbyte med utlandet hade Vänersborgs förutsättningar som hamn– och handelsstad starkt förbättrats.

Stadsplanefrågan löstes rådigt och snabbt. Planförfattarna var landshövding Paul Sandelhielm, kanalbyggaren Nils Erikson och lantmätaren Carl Adamsson. De var förutseende nog att skapa en tidsenlig stadsplan på grundval av 1600–talets gatunät och kvartersindelning.

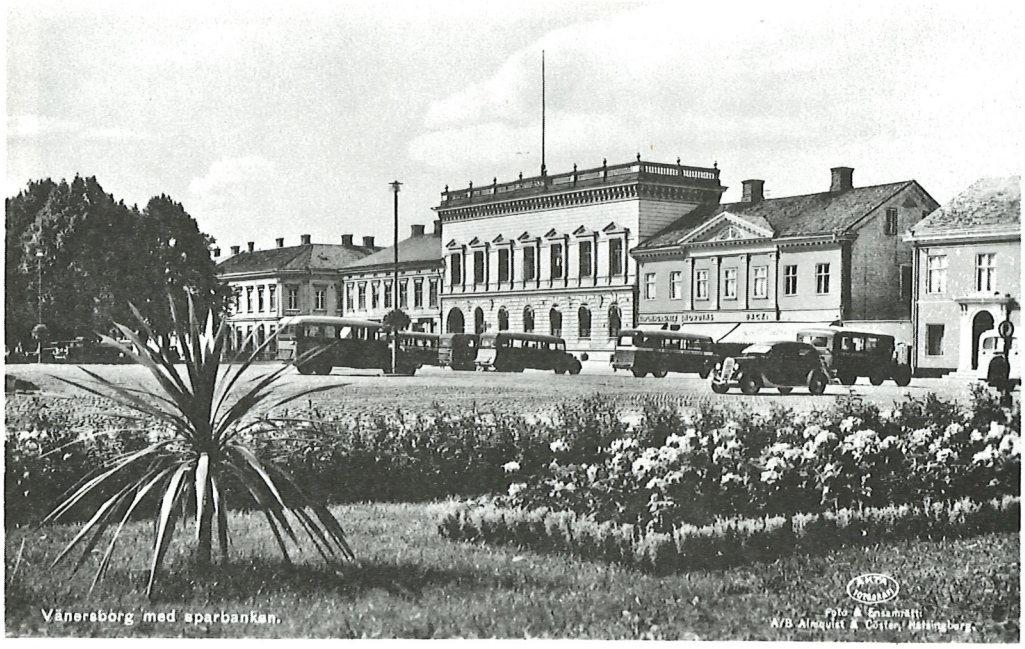
Vänersborg hade liksom många andra städer i landet upprepade gånger drabbats av svåra eldsolyckor. Den stadsplan som skapades 1834 fick sin form i första hand med tanke på att förhindra eldsvådornas utbredning. Det ståtliga plantaget, som idag knappast har några motsvarigheter i Norden, tillkom alltså i första hand av praktiska skäl. Samtidigt tog man emellertid på ett skickligt sätt fasta på de estetiska möjligheter som situationen erbjöd. Tidigare hade plantaget till största delen varit bebyggt, men fick nu en rytm av omväxlande öppna och trädplanterade platser. Alléer planterades samtidigt utefter Edsgatan och Vallgatan. Staden öppnades mot vattnet genom att stenkajer byggdes och bebyggelsen fick en ordnad fasad mot hamnen.

1955

Planförfattarna uppställde två huvudkrav för den nya staden, den skulle vara brandsäker samt ha en prydlig och representativ bebyggelse. Arkitekturen som växte upp fick en för den tidens mindre städer imponerande utformning. En ny byggnadsstadga garanterade en viss enhetlighet genom att husens långsidor skulle ligga längs gatan och en minsta fönsterhöjd bestämdes. Samstämmigheten i utförandet säkrades också genom en väl skolad kader av byggnadsarbetare och resultatet blev en enhetlig horisontellt markerad bebyggelse utefter de större gatorna. Den mest framträdande platsen i centrum intogs liksom tidigare av residenset. Stadens kärna dominerades av denna byggnad tillsammans med kyrkan. De borgerliga institutionerna såsom stadshus och rådhus, apotek och skola fick smälta in i den övriga bebyggelsen utmed mittaxelns sidor. Lansdhövding Sandelhielm satte sin prägel på stadsplanen. Det framgår tydligt av det förhållande att residenset, som representerade riket och den växande civila förvaltningen, dominerar stadsbilden och inte, som i de flesta andra städer, borgerskapets byggnader. Detta intryck förstärks också genom att torget utgör förplatsen till residenset. Torget fick också ovanliga dimensioner och alla hus runt detta fick en enhetlig arkitektur i empireform.

Den enhetliga och karaktäristiska bebyggelsen utefter Drottninggatan är ett bra exempel på den rådande smaken i den svenska småstaden vid 1800–talets mitt. Den består av låga, väl sammanhållna hus, till det yttre präglade av den sena empiren och i viss mån klassicismen. Mellan bebyggelsen och den öppna kulturaxeln, d v s en enhetlig, jämn och horisontell gatufasad.

Vänersborgs med Sparbanken

Från 1830–talet fram till 1870–talet blomstrade näringarna i hög grad – inte minst på grund av goda sjöfartskonjunkturer. Under slutet av 1800–talet och början av 1900–talet växte en rad större institutioner upp, vilka dels visar tidens smakideal, dels är viktiga element i den tidens samhällsbyggande. Dit hör exempelvis stadshuset (stadshotellet), läroverket (nu rivet), riksbanken och Muséet. De tre bankhusen runt torget visar också hur de ekonomiska institutionerna fick en alltmer framskjuten position i staden. I takt med det ökade välståndet expanderade stadens yta. Den gamla stadskärnan räckte nu inte längre till. I en ring runt staden lades institutioner och industrier: lasarett, dövskolor, tändsticksfabrik och regemente. Genom utfyllnad av området mellan landsväg, järnväg, gamla och nya hamnkanalerna skapades ett område för småindustri, Lilla Vassbotten. Behovet av bostäder ökade samtidigt. Nu började också den enhetliga, låga bebyggelsen att slås sönder i och med att de första hyreshusen av tegel växte upp. Ända fram till våra dagar har det sedan skett en allt hårdare exploatering av innerstaden. Bostadshusen har förvandlats till affärslokaler, kontor eller ödetomter. Detta har medfört att nya bostadsområden har fått tagas i bruk och att staden utvidgats.

Strax efter 1900 stadsplanerades Skräcklan och den första bebyggelsen växte upp vid Edsgatans och Residensgatans förlängningar. Villabebyggelsen därifrån mot öster är kronologiskt mycket tydligt märkbar i de olika byggnadsstilarna: 1920–tals klassicism kring Kyrkogatan och Vallgatan, 1930– och 1940–tals funktionalism kring Östergatan och Skansgatan samt 1950– och 1960–tals enplansvillor längre österut.

Under 1960– och 1970–talet fortsatte stadsförnyelsen främst genom att affärs– och kontorshus i modernistisk arkitektur, inte sällan i prefabricerade byggnadselement, ersatte äldre småskalig bebyggelse. Ofta förändrades tomtindelningen genom sammanläggning till större tomter. Ex Domus– och Tempovaruhusen.

1980–talet innebar en återgång till mer småskalig och anpassad stadsförnyelse, t ex nybyggnaderna i kv Furan, Drottninggatan och kv Flädern. Statligt stöd medförde en kraftig stimulans till underhåll samt om– och tillbyggnad av äldre hus. Centrumhandeln övergav alltmer nordstan, d v s norr om kulturaxeln, för att i stället koncentreras till Edsgatan och Sundsgatan som blivit gågator.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE – VAD ÄR DET?

(från Kulturhistorisk byggnadsinventering 30)

Att lämna en klar och entydig definition av innebörden i begreppet ''kulturhistoriskt värdefull bebyggelse'' och att formulera entydiga urvalsprinciper är knappast möjligt.

Tidigare var det framför allt mycket gamla eller på annat sätt märkliga hus som betraktades som kulturhistoriskt värdefulla och skyddsvärda. Idag är intresset i lika hög grad inriktat på yngre bebyggelse och på helhetsmiljön.

Stora grupper av byggnader och bebyggelsemiljöer från 1800–talets slut och 1900–talets början, som idag anses ha ett betydande kulturhistoriskt värde, ägnades för bara några årtionden sedan inget eller mycket litet intresse. I och med att nya idéer och stilideal gör sig gällande ändras synsättet på och värderingarna av tidigare epokers byggnadsskick. Redan nu har man börjat uppmärksamma den tidiga funktionalismens och 1940– och 1950–talens bebyggelse. Slutsatsen härav blir att det inte är möjligt att sätta någon bestämd tidsgräns utan som regel bör gälla att byggnaden bör ha en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas. Vår tids förändringar och snabba utveckling gör att den tid som krävs för att man skall kunna anlägga ett sådant perspektiv blir allt kortare.

Det kulturhistoriska värdet kan antingen vara knutet till huset som sådant – huset har ett kulturhistoriskt egenvärde eller till husets betydelse i miljön – huset har miljövärde. För det mesta har ett kulturhistoriskt intressant hus både egenvärde och miljövärde.

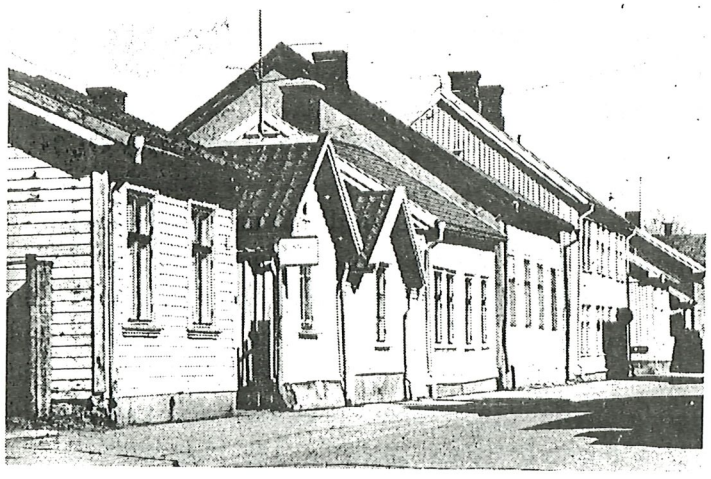
MILJÖVÄRDE

Under senare år har ''miljöbegreppet'' börjat att betonas alltmer. Man söker idag bevara sammanhängande miljöer där byggnader och omgivande miljökomponenter utgör en oskiljbar helhet. En gårdsanläggning på landsbygden där inte bara bostadshuset utan även ekonomibyggnader och omgivande miljö med äldre vägsträckning, hägnader och odlingslandskap är bevarat, måste tillmätas ett högre värde än ett ensamt hus från samma tid eller en gård där de gamla ekonomibyggnaderna ersatts med moderna nybyggnader. Samma sak gäller den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i städerna. En byggnad tillmäts ett större värde om den ingår i en miljö, t ex längs en gatusträckning. Bebyggelsemiljön kan avspegla bostads- och byggnadsskicket under en viss tidsperiod eller med flera välbevarade objekt från olika tidsperioder åskådliggöra stadens framväxt och historiska utveckling. En sammanhängande miljö kan således berätta om gångna tiders näringsliv, arbetsmiljö, byggnadsskick, sociala förhållanden och estetiska ideal.

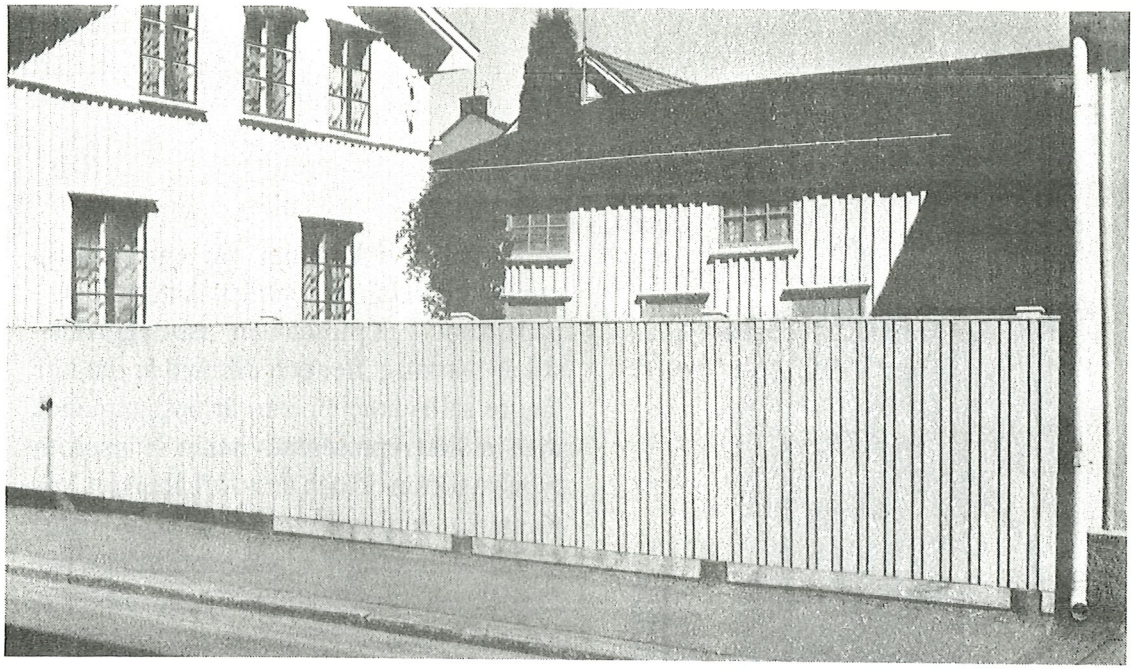
Hus är delar av en helhet. Även mycket enkla hus kan ha stor betydelse i stadsbilden och tillsammans utgöra miljöer med högt kulturhistoriskt värde.

Bebyggelsens utformning, fasadmaterial och färgsättning är viktigt för helhetsmiljön. I en enhetlig och traditionsbunden miljö kan förändringar av ett enda hus vara ett svårt ingrepp. Gatan, torget, vegetationen, kulturlandskapet upplevs av många. Man måste därför gå varsamt fram, så att man inte i onödan offrar miljövärden som är svåra att återställa och som generationer med långt mindre resurser än våra lyckats skapa.

I vår dagliga miljö blir vi lätt hemmablinda och uppfattar inte längre alla kvaliteter och värden förrän de av någon anledning förändras och försvinner.

Kronogatan

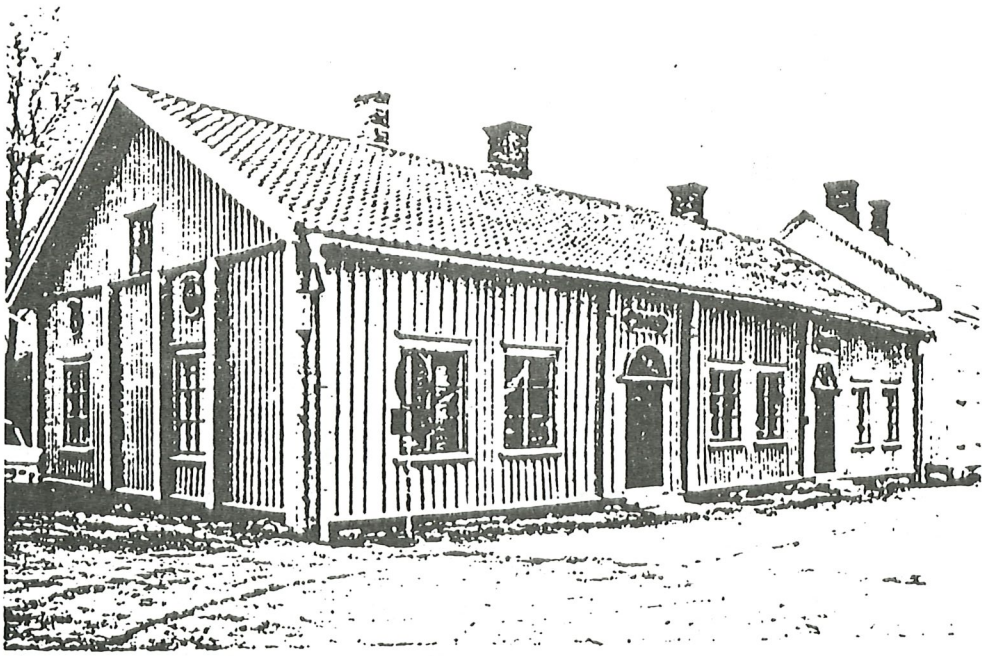
Plank mot gatan. Skapar karaktär och avskildhet.

Kronogatan är ett exempel på enkla hus som tillsammans bildar en miljö med mycket stort kulturhistoriskt värde

KULTURHISTORISKT EGENVÄRDE

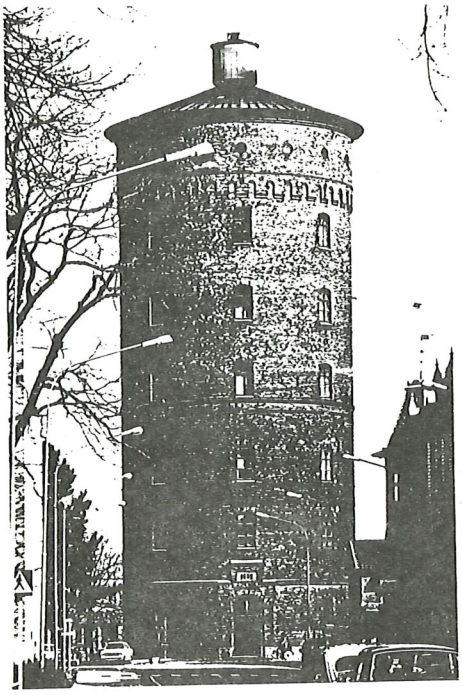
Sällsynthet

Välbevarad bebyggelse från tiden före 1800–talet är sällsynt och därför av högt kulturhistoriskt värde. Byggnader som det endast finns ett fåtal exemplar kvar av, ex medeltida hus, kan klassas som värdefulla bara genom sin relativt sällsynthet – urvalet har i själva verket redan gjorts. Även yngre byggnader kan vara intressanta genom att de är unika i något avseende, exempelvis genom att de ovanligt tydligt visar en viss byggnadsstil.

Residensgatan 2, stg 404 är ett exempel på en i ett lokalt perspektiv unik byggnad därför att den undkom den förödande branden 1834

Representativt

Ju närmare vi kommer vår egen tid, ju mindre självklart blir urvalet. Antalet byggnader som är uppförda i en viss byggnadsstil är betydligt fler och därmed är det inte längre sällsyntheten som är bestämmande utan i stället representativiteten. Hus som är typiska för sin tid och dess förhållanden kan förmedla kunskaper om gångna tiders samhälle, näringsliv, arbetsmiljö, sociala förhållanden, arkitekturstilar eller estetiska ideal. För att även i framtiden ha kvar denna kunskap gäller det att välja ut särskilt representativa och karaktäristiska hus och anläggningar medan det ännu finns ett stort antal att välja bland.

Ursprunglighet

En byggnad som bevarat sin ursprungliga karaktär och illustrerar en historisk miljö på ett rättvisande sätt har ett kulturhistoriskt värde. Ett välbevarat hus har ett betydligt större värde än ett hus som byggts om eller kraftigt förändrats genom åren. Ett starkt ombyggt hus från 1700-talet, där endast delar av stommen eller murverket bevarats, kan inte utan vidare sägas ha ett så stort kulturhistoriskt värde att en bevarande insats är motiverad. Särskilt inte om det finns andra likartade mer välbevarade byggnader från samma tid.

Pilen tomt 11 är ett exempel på en exteriört intakt bevarad byggnad från 1800-talets mitt

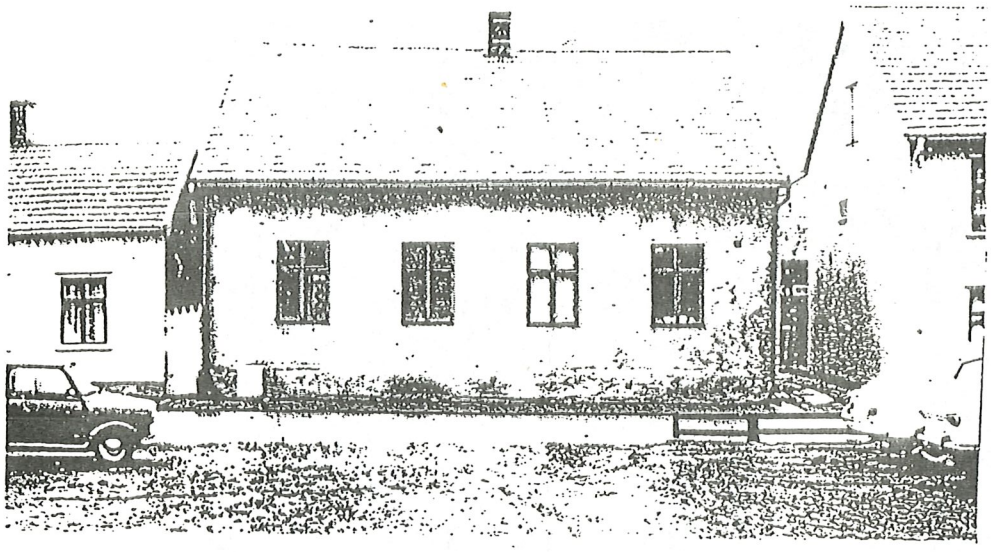
Konstnärligt och arkitektoniskt värde

Byggnader med vackra proportioner och medveten materialbehandling och detaljutformning har ett arkitektoniskt och konstnärligt värde.

Konstnärlig utsmyckning i form av målnings-, sten- och lövsågeriarbeten har en avgörande betydelse för husets arkitektur och bör därför bevaras. Det är ofta detaljer som är utförda med stor hantverksskicklighet och som därigenom är dyra och svåra att återskapa idag.

Teknikhistoriskt värde

En byggnad kan ha ett speciellt historiskt intresse på grund av sin byggnadsteknik.

Kronogatan Häggen 13 – Renoverat 1989

Byggnaden är s k ''stöphus'' eller ''gjuthus''. Tekniken uppfanns på 1820–talet och innebar att väggarna är gjutna av lera eller kalk.

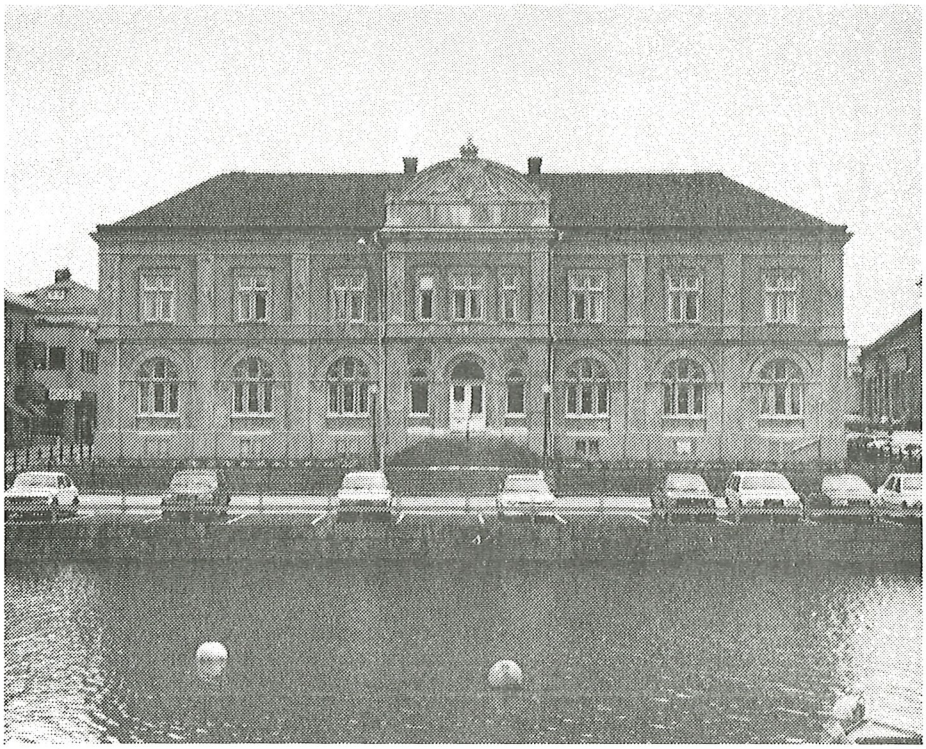
Kulturhistoriskt värdefull interiör

Interiörer och snickerier från skilda tidsepoker har olika utformning. En interiör som på ett autentiskt sätt visar en boendemiljö från äldre tid har ett stort kulturhistoriskt värde.

I många hus finns ännu inredningsdetaljer som är typiska för husets byggnadsstil som t ex kakelugnar, spisar, vägg- och takpaneler, golvbeläggningar, dörrar och foderbräder. Dessa bör i största utsträckning bevaras. Äldre snickerier är i regel välgjorda och av hög teknisk kvalitet och bör även av dessa skäl återanvändas när man rustar upp ett äldre hus.

Omsorgsfullt utformad trappuppgång i kv Pionen tomt 3 o 4.
På bilden syns en fönsternisch.

Riksbanken

Muséet

STADENS KARAKTÄR

Karaktäristiskt för Vänersborg är

* rutnätsstadens kvarter

* torget med kulturaxeln

* parkerna mot vattnet

* vattnet, Vänern och kanalen

1955

KVARTEREN

Rutnätsstaden domineras av ''standardkvarter'' med måtten 100x100 m. Trots att det finns 21 kvarter av samma storlek är inget kvarter det andra likt. Totalt finns ca 70 kvarter i innerstaden.

Den till synes mycket enkla och strikta stadsplanen har visat sig kunna innehålla en betydande variationsrikedom.

Varje kvarter har efter hand utvecklat sin egen karaktär. Miljön och funktionen inom kvarteren har givetvis förändrats mycket sedan återuppbyggnaden 1834. Några få gårdsmiljöer och trädgårdar finns kvar relativt välbevarade. Exempel på gamla gårdsmiljöer är Furan 15, Kastanjen 14, Häggen 13, 14, 15, kv Linnéan och Penséen.

Det är kvarteren som skapar stadens miljö med dess gaturum och torg. Det är därför naturligt att karaktärisering och bevarandeaspekter behandlas kvartersvis. Flera kvarter bildar ofta sammanhängande bebyggelsemiljöer. Värdefulla miljöer som bör prioriteras framgår av förslaget, karta bil 7.

BEBYGGELSENS ÅLDER
(Bilaga 2)

Det mesta av den bebyggelse som växte fram efter stadsbranden 1834 finns inte kvar idag. Dominerande byggnadsstil var tvåvånings trähus. I kvarteret Kastanjen och del av kvarteret Furan finns den bäst bevarade sammanhängande miljön av trähusbebyggelse. Enligt 1835 års byggnadsförordning fick inte annat än boningshus uppföras mot Drottninggatan och Kungsgatan. Dessa måste vara minst två vån höga, vända långfasaden mot gatan och förses med minst 2½ alnar höga fönster med tre rutor i höjd.

Kartan visar bebyggelsen idag uppdelad i tre tidsepoker. Den äldre småstadens bebyggelse, bebyggelse från ca 1900–1935 samt modern bebyggelse.

Den största förändringen av bebyggelsen och småstadskaraktären skedde under 1940–50 och 60–talen då stora delar av kvarter sanerades för att ge plats åt hyreshuslängor. Kvarterens skala förändrades radikalt genom att den tidigare för miljön så viktiga tomtindelningen med sex tomter per kvarter övergavs och ersattes med ibland endast en eller två stora tomter.

Under 1980–talet har en markant förändring kunnat märkas i stadsförnyelsen. Nybyggnadsobjekten har varit mer anpassade i såväl storlek och skala som detaljutformning.

1980–talet innebar en intensiv ombyggnadsperiod beroende på gynnsamma finansieringsregler för äldre hus samt en god konjunktur.

BEBYGGELSENS STORLEK OCH SKALA
(Bilaga 3)

1834 års stadsplan angav att kvarteren skulle ha en längd av ca 100 meter och delas in i sex tomter. I 1835 års byggnadsstadga föreskrevs vidare att husen skulle vända sin långsida mot gatan och uppföras i minst 2 våningar.

Dessa föreskrifter innebar att bebyggelsen i Vänersborg fick en viss skala och proportion. Respektive fastighet utformades efter byggherrens möjligheter och behov. Husens arkitektur följde i stor utsträckning rådande stilideal och lokal byggnadstradition, vilket innebar att bebyggelsen fick en mycket enhetlig utformning.

Denna typiska Vänersorgsbebyggelse från tiden efter branden finns numera kvar endast i begränsad omfattning. Väl bevarade exempel är trähusbebyggelsen utmed torget i kv Kastanjen, Furan och Resedan.

Sammanslagning av tomter för att kunna bygga större hus har skett på flera ställen vilket i de flesta fall varit negativt för den karaktäristiska småstadsmiljön.

Fastigheterna Furan 18 och Nässlan 17 är bra exempel på hur en nybyggnad genom tomtsammanslagning genomförts samtidigt som uppdelningen i flera hus har genomförts i fasaden.

Drottninggatan – kv Furan

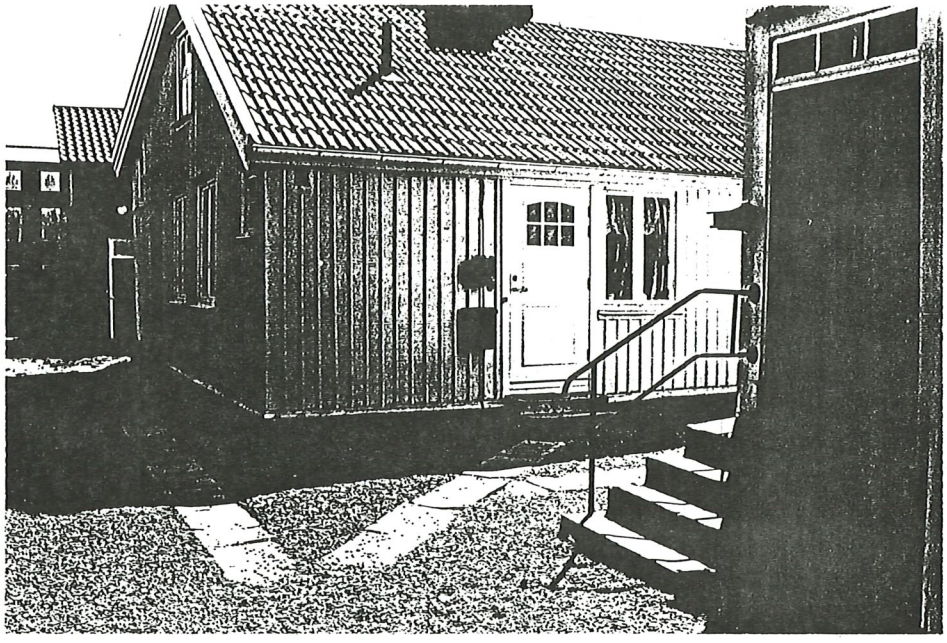
FASADMATERIAL
(Bilaga 4)

Karta redovisar byggnadernas fasadmaterial år 1991.

Av kartan framgår att endast en del av den äldre bebyggelsen har fasader av trä. I den lågskaliga stadens bebyggelse var trä det dominerande byggnads- och fasadmaterialet. Orsaken till det låga antalet trähus är att många trähus försetts med putsfasad i samband med renoveringar, på senare tid med plattbeklädnader av olika material och tegel. Den största delen av den rivna bebyggelsen var trähus. Bostadshusen i trä mot gatan var ofta bestrukna med ljusa oljefärger, som 1835-års byggnadsordning föreskrev, medan ekonomibyggnader och uthus försågs med den billigare rödfärgen. Även bostadshuset var ibland rödfärgat in mot gården. Ett motsvarande exempel kan man se på huset Residensgatan 2 intill fängelset. Hyreshusbebyggelsen försågs långt in på 1900-talet med fasader i trä. En speciell form av denna är s k landshövdingehus i 3 våningar med bottenvåningen i stenmaterial, som i staden bl a finns representerade i kvarteren Tulpanen, Konvaljen och Linden.

Många av de äldsta mer representativa byggnader försågs med putsfasad och var uppförda i tegel eller som s k gjuthus. En bidragande orsak härtill var att detta utgjorde ett villkor för statligt lån för uppbyggnaden efter branden 1834. Vid sekelskiftet blev putsade tegelhus allt vanligare. Tegelbruken i staden tillkom vid denna tid.

De oputsade tegelhusen blev vanliga vid ungefär samma tidpunkt och dessa finns rikligt företrädda i staden. Som exempel kan nämnas den gamla skofabriken, Arbetarföreningens hus, Frälsningsarméns hus, gamla Flickskolan och Norra skolan.

Kv Furan – Birger Sjöbergs skrivkammare

Under 1940- och 1950-talen putsades de flesta husen i tegel men på 60-talet kom fasadtegel tillbaka och finns på de flesta hyreshus och kontorsbyggnader från denna tid.

Under senare tid har en mängd nya fasadmaterial kommit fram och börjat användas vid renoveringar och nybyggnader.

Underhållet av äldre hus blev under 1960 och 70-talet alltmer eftersatt. Staten stimulerade därför ombyggnadsverksamheten för bl a tilläggsisolering av fasader och fönsterbyten i syfte att hushålla med energin.

Många såväl bra som dåliga fasadrenoveringar genomfördes.

Arbetareföreningens hus 1897

MILJÖ
(Bilaga 5)

Inventeringskartan, fig, visar bebyggelsens karaktär i stora drag.

Bebyggelsens karaktär redovisas här endast som en planbild av den befintliga bebyggelsen. Bebyggelse från olika tider och för olika användningar kan utläsas genom skalförändringarna. Man ser den för den gamla småstaden typiska småskaliga bebyggelsen med mängder av hus på relativt små tomter. Den modernare bebyggelsen utmärker sig genom de fåtaliga allt större byggnaderna på likaså allt större tomter, som kan närma sig kvartersstorlek. Nya bebyggelseideal kan utläsas. Villabebyggelsen med huset placerat centralt på tomten och lamellhusbebyggelsen alltsedan 30-talet är klart urskiljbara. Övergången från en bebyggelseform till en annan är svårare att utläsa, liksom den modernare bebyggelsen som anpassat sig till den då befintliga. Industrianläggningarna utmärker sig med sin stora ytutbredning.

Vegetationen framstår i stadskärnan som särskilt värdefull som miljöskapande element. Mest markanta inslaget i stadsbilden utgör de stora träden i Plantaget, kring Residenset, Kyrkan och Muséet. Hit hör också alléerna vid Edsgatan, Vallgatan och Östergatan. Förutom dess höga trevnadsvärde bör som tidigare nämnts deras kulturhistoriska värde betonas. Den på 30-talet anlagda naturparken på Skräcklan med sina strandvägar omsluter norra staden med sin grönska och erbjuder en vacker och värdefull rekreationsmöjlighet för besökare.

Med träd kan man hålla samman en annars splittrad bebyggelse. Villabebyggelse med sina individuellt utformade hus hålls många gånger samman av den sammanträngande grönskan. På liknande sätt kan en genom rivningar och ny bebyggelse splittrad stadsmiljö hållas samman med alléernas trädkronor. Motsatt kan en enahanda bebyggelserad lösas upp med trädinslag. Nyare former har dock gjort sitt intåg på flera gårdar.

Träd och buskar på enskilda tomter har många gånger iögonfallande placeringar och utgör värdefulla inslag i stadsbilden. Detta inte minst för att de under lång tid fått växa upp till ansenliga dimensioner. I inventeringen har markbehandlingen markerats.

Största delen av gatubeläggningen består av asfalt. Gatstensbeläggning finns på avsevärda sträckor. Kullerstensbeläggning saknas. På gårdar är de äldre beläggningarna sten och grus rikligt företrädda.
I en sammanbyggd bebyggelse i gatulinjen ges ingen plats för träd att tränga fram och där ersätts de av alléer efter gatorna. En annan viktig uppgift som träden har är att de förmedlar årstidsväxlingar.

GÄLLANDE BYGGNADSRÄTTER – OTIDSENLIGA DETALJPLANER

(Bilaga 6)

För flertalet av kvarteren med en äldre småskalig och kulturhistoriskt intressant bebyggelse gäller stadsplaner med en byggnadsrätt, som kraftigt avviker från den befintliga bebyggelsen. Dessa planer är gamla och otidsenliga. Planerna omfattade stora kraftiga förändringar. De fastställdes år 1928 och år 1948.

I de fall förändringar skett har de i flertalet fall föregåtts av planändringar, som varit anpassade till ett visst projekt. Planerna från år 1928 och år 1948 skulle om de upprättades idag uppfattas mer som dispositionsplaner än stadsplaner. Genom att de är fastställda så ger de byggnadsrätter, som i flertalet fall har inneburit att ett bevarande av de befintliga husen försvårats. De har medfört stora förväntningsvärden och i flera fall ett hot mot bevarandeintressena.

Byggnadsrätterna kan emellertid i flertalet fall inte utnyttjas. Dagens krav på friytor och bilplatser är ofta orsak till detta. De otidsenliga stadsplanerna bör efterhand ersättas med planer som är anpassade till dagens krav och där så erfordras också till en bevaringsvärd bebyggelse. Frågan om ersättning vid en minskad byggnadsrätt är inte helt klargjord. Utgångspunkten torde dock vara att i flertalet fall kommer inte ersättningskrav att vara berättigade.

I figur redovisas de kvarter där motsättningarna mellan otidsenliga detaljplaner och bevarandeintresse är starkast.

DEL 2

Redovisning av värdefulla miljöer och byggnader

Riktlinjer för bevarande

Kv Flädern

FÖRSLAG

VÄRDEFULLA MILJÖER OCH BYGGNADER
(Bilaga 7)

På kartan redovisas värdefulla byggnader och miljöer.

Centrala Vänersborg har klassats som riksintresse ur kulturminnesvårdssynpunkt. Det är särskilt den rätvinkliga stadsplanen och den småskaliga trähusbebyggelsen, som ansetts värdefull.

Förslaget redovisar avgränsade sammanhängande områden vari bebyggelsemiljön värderats särskilt högt. För dessa områden har riktlinjer formulerats som avser befintlig eller tillkommande bebyggelse.

Såväl i som utanför de avgränsade områdena har vissa byggnader särskilt markerats. Bevarandeintresset för dessa byggnader är speciellt stort.

Följande byggnader har eller bör få lagligt skydd:

Residenset
Kyrkan
Muséet
Riksbanken
Residensgatan 2 och 4 ”Lagergrenska huset”, Residensgatan 20
Pilen 11, Residensgatan 26
Säven 1 ”Malmska eller Palzoowska huset
Gamla vattentornet
Fängelset
Kv Violen, Edsgatan 2
Kulturhuset, Näckrosen 3
Stg 280, Sjöberget

Dessutom bör arbetet med att genom detaljplanebestämmelser bevara trähusexteriören utmed **Kungs- och Drottninggatan samt Kronogatans norra fasad i kv Häggen och Flädern** fortgå.

OMRÅDE I

Kulturaxeln med Residenset, torget, plantaget och Vänersborgs museum är unikt till sin storlek och uppbyggnad. Området är i hög grad Vänersborgs ansikte utåt och en viktig mötesplats för kultur, kommunikationer och vardagens centrumfunktioner. Förändringar och förnyelse inom torgrummet i sin helhet kräver största varsamhet.

Edsgatan – Gågatan

OMRÅDE II

Södra centrum. Området har under 1980–talet förstärkt sin ställning som handelns centrumområde bl a genom tillskapandet av gågatorna på Edsgatan och Sundsgatan. Området innehåller många värdefulla byggnader och miljöer. Inom området finns utvecklingsmöjligheter för centrumhandeln. En ev sådan utveckling måste ta stor hänsyn till de miljökvaliteter som finns. Väl utförda kompletteringar kan säkerligen tillföra miljöer och funktioner som förstärker centrumområdets redan befintliga kvaliteter.

Residensgatan 2–4, Fängelset

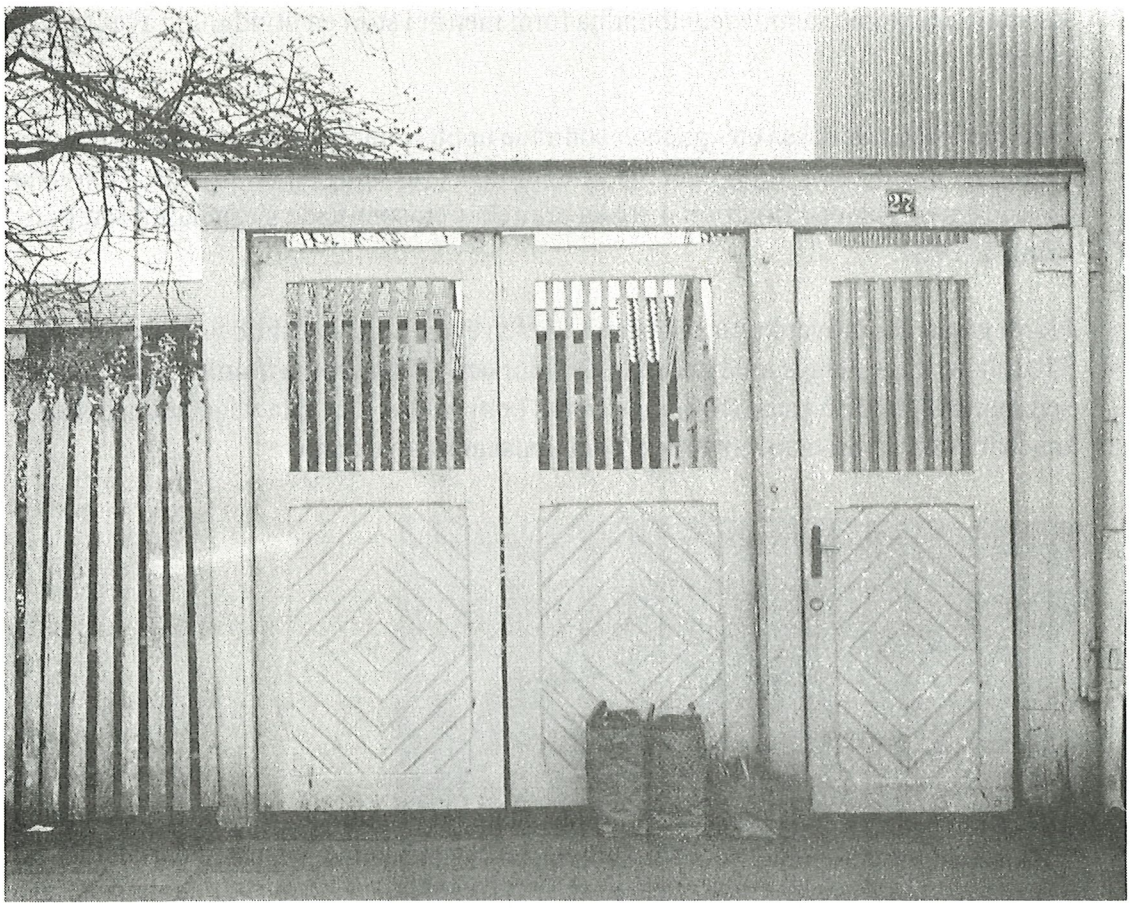
OMRÅDE III

Nordstan, tillhörande rutnätsstaden. Inom området finns det största bevarade sammanhängande bebyggelseområdet från tiden efter 1834 års brand fram till sekelskiftet 1900.

Småskalig trästadsbebyggelse och bebyggelse av sekelskifteskaraktär dominerar i området. Våningshöjden varierar mellan 1–4 vån. 4–våningshusen tillhör undantagen medan 1– och 2– våningsbebyggelse dominerar. Trä och puts är de vanligaste fasadmaterialen. En del av husen har kraftigt förvanskats genom ombyggnadsåtgärder. Husvolymerna har dock bibehållits och det är mestadels fasadmaterial och fönster som har förändrats. Vid förändringar av dessa byggnader är det därför viktigt att nya hus ansluter till det befintliga bebyggelsemönstret och att tomtsammanslagningar undvikes.

Vid ombyggnadsarbeten bör en utformning eftersträvas som så långt som möjligt återställer de kulturhistoriska och miljömässiga värdena.

I detta område ingår på samma sätt som i område I kulturhistoriskt intressanta byggnader och miljöer men också annan bebyggelse, som stadsbildsmässigt hör samman med den kulturhistoriskt intressanta bebyggelsen.

Kv Furan, Kyrkogatan

OMRÅDE IV

Nordstan mot skräckleparken. Området är beläget utanför 1834 års stadsplaneområde och kom att bebyggas efter sekelskiftet 1900. I området innefattas Norra gatan och byggnaderna i kvarteren utefter gatan.

En ny folkskolebyggnad uppfördes 1888 utanför stadens då planerade område. Den utökades med en andra skolbyggnad som uppfördes 1917 i en nationalromantisk stil vilket även villorna, i områdets västra del, har drag av.

I folkmun benämns de tre stora villorna vid Norra gatan för Tron, Hoppet och Kärleken. Uttrycket härrör från de yrken som fastighetsägarna hade. Juristens hus benämndes Tron, läkarens Hoppet och systembolagsdirektörens hus kallades för Kärleken.

Bostadshusen utefter Norra gatan uppfördes i början av 1900–talet, då staden började expandera norrut. Den nordligaste gränsen för 1834 års stadsplan gick vid Norra gatan. 1898 köpte staden in lyckorna på Skräcklan och följande vår började man plantera träd invid sjökanten som skydd mot de nordliga vindarna. Stadsplaner för området fastställdes 1903 och 1908. Utvidgningen av stadsområdet skedde genom att Edsgatan och Residensgatan förlängdes ut mot Skräcklan.

Kvarteren fick inte samma regelbundna form men är i stort en utvidgning av rutnätsplanen.

Området omfattar också ett egnahemsområde uppfört under slutet av 1920–talet och början av 1930–talet. Byggnaderna är uppförda i brytningstiden mellan 1920–tals klassicismen och den funktionalistiska arkitekturen som hade sitt genombrott omkring år 1930.

Norra gatan har utöver kulturhistoriska värden även stora stadsbildsmässiga värden. Trädplanteringen längs med gatans båda sidor och gräsmattorna framför husen verkar sammanhållande på gatan trots en varierad bebyggelse. Det rika vegetationsinslaget innebär stora positiva miljövärden, som uppskattas av många.

Kv Rönnen "Hoppet"

OMRÅDE V

Området omfattar gamla skofabriken och bebyggelsen kring fabriksområdet utmed södra delen av Östergatan.

I 1834 års stadsplan, som grundade sig på 1600–talets rutnätsplan och kvadratiska kvartersindelning, planlades staden fram till nuvarande Östergatan. Öster därom ledde en äldre vägsträckning söderut mot gårdarna vid Torpa.

Då området började bebyggas på 1890–talet kvarblev den äldre vägsträckningen och de nybildade kvarteren kom därmed att få en oregelbunden form, vilket klart skiljde dem från den i övrigt rätvinkliga stadsplanen.

Vägen, tidigare kallad Torpagatan, fick år 1956 namn efter direktör Anders F Carlsson som anlade en skofabrik öster därom på Rengmanska lyckan på 1890–talet. I direkt anslutning till fabriksområdet uppfördes såväl i slutet av 1800–talet som i början på 1900–talet ett flertal arbetarbostäder samt hyres– och affärsfastigheter representativa dels för den lågskaliga trästadens bebyggelse dels för stenhusarkitekturen vid 1900–talets början.

A F Carlssons gata

OMRÅDE VI

Områdena mot vattnet. Vänersborg är en gammal sjöfartstad vid Vänerns sydspets. Vattnet och områdena vid vattnet präglar Vänersborgs stadsmiljö. Områdena på ömse sidor gamla hamnkanalen och den angränsade Skräckleparken utgör mycket värdefulla delar av Vänersborgs stadsmiljö.

RIKTLINJER

I juni 1979 antog fullmäktige centrumplanen för Vänersborg. Riktlinjer för bevarande gavs där följande lydelse:

''Det bör vara en kommunal målsättning:

att bevara stadens karaktär genom att det regelbundna gatunätet, kulturaxeln, de gröna öppna stråken, den omgivande parken och den slutna kvartersformen bibehålles

att bibehålla dess överskådlighet och återspegla dess historiska framväxt genom att igenkänningsmärken och vissa enstaka kulturhistoriskt intressanta byggnader eller bebyggelsegrupper bevaras

att avgränsa sammanhängande äldre miljöer där kulturhistoriskt intressanta miljöer och övriga för småstaden typiska byggnader och funktioner ingår. Samt att komplettera befintliga miljöer med väl anpassad bebyggelse med avseende på innehåll, storlek, form, proportion, material och färg, så att boende och besökande kan förstå och uppleva stadens karaktär och framväxt

att till övriga kvarter tillkommande byggnader, anläggningar och trafiknätsutbyggnader utformas så att rutnätsplanen, kvartersbildningar, gatubredder, den begränsade våningshöjden, tomtindelningar och det mångsidiga funktionsinnehållet bibehålles''.

Arbetsgruppen föreslår att följande riktlinjer skall gälla inom Vänersborgs centrum: (se även bilaga 7)

BEFINTLIG BEBYGGELSE

Särskilt markerade byggnader

- Byggnaderna bör bevaras

- ombyggnadsåtgärder ska utföras så att de kulturhistoriska och miljömässiga värdena inte går förlorade

- förändrad användning prövas från fall till fall.

Av de särskilt markerade byggnaderna har vissa bedömts behöva skyddas genom bestämmelser i detaljplan. Detaljplaneändringar avses ske efter hand som resurserna så medger.

Objekt:

Residensgatan 20 (Lagergrenska huset)
Residensgatan 26 (Pilen 11)
Säven 1 (Malmska eller Palzoowska huset)
Gamla vattentornet
Edsgatan 2 (kv Violen)
Stg 280, Sjöberget

Dessutom bör arbetet med att genom detaljplanebestämmelser bevara trähusexteriören utmed Kungs- och Drottninggatan samt Kronogatans norra fasad i kv Häggen och Flädern fortgå.

Vänersborgs Museum, Fängelset, Kulturhuset och Riksbanken förutsättes få skyddsbestämmelser genom kulturminneslagen.

Annan bebyggelse (oskrafferade byggnader inom områdena I–V)

- Ombyggnaderna bör utföras så att de kulturhistoriska och miljömässiga värdena återskapas i de fall detta är möjligt, eventuell rivning av byggnad bör ej ske innan förslagshandlingar för godtagbar ersättningsbyggnad föreligger.

TILLKOMMANDE BEBYGGELSE

Tillkommande bebyggelse skall utformas så att den väl ansluter till befintligt bebyggelsemönster.

Funktion

- Vid nybyggnader och ombyggnader bör i första hand tillskapas bostäder. Småbutiker, småhantverk och liknande kan också inrymmas.

GÅRDSMILJÖ

Kvarterens gårdar har med åren förändrats mycket kraftigt och erbjuder i de flesta fall dålig utemiljö. – Gårdsmiljöerna bör förbättras för de boende.

FÄRGSÄTTNING

För färgsättning av såväl tillkommande som befintlig bebyggelse hänvisas till kapitlet: ”Råd vid färgsättning, materialval m m” i föreliggande rapport.

RIKTLINJER FÖR VISSA KVARTER

I kvarteren Konvaljen, Sippan, Penséen, Vallmon och Näckrosen kan gällande inaktuella stadsplaner utgöra ett hot mot värdefull bebyggelsemiljö. För dessa kvarter bör följande riktlinjer gälla i avvaktan på att nya detaljplaner framtages.

Kv Konvaljen

* ''Tvillinghusen'' på Konvaljen 6 och 7 bör bevaras inkl gårdsflyglar eftersom detta är det enda tydliga kvarvarande exemplet på bebyggda ränntomter.

* Byggnaderna på Konvaljen 4 och 5 samt tillhörande gårdsmiljö är värdefulla

* Obebyggda luckor mellan byggnaderna på Konvaljen 11 och 14 resp 7 och 14 bör byggas igen på ett välstuderat och anpassat sätt, fasadmaterial av puts.

* Byggnaderna på Konvaljen 4, 5, 6 och 7 skall ha tvärfasader och stensockelvåning enl nuvarande princip.

Kv Sippan

* Miljön utmed fängelsegränden och fängelset har stora kulturhistoriska och stadsmiljövärden.

* Viss nybebyggelse och bättre gångförbindelse till Edsgatan är önskvärd ur centrumsynpunkt.

* En sådan förändring kan rätt utförd öka miljövärdet i området.

Kv Penséen

* Den småskaliga bebyggelsen på Penséen nr 6, 14, 17 och 18 bildar en sammanhängande miljö av stort värde.

* Genom välstuderade fasadrenoveringar och gårdsplacering samt viss kompletterande bebyggelse kan en mycket intressant och värdefull miljö bevaras och utvecklas.

Kv Vallmon

* Residensgatan 2 resp 4 utgör enligt fastställd stadsplan byggnadsminne – kulturreservat.

* Cellfängelset med sitt höga dominerande läge utgör ett mycket viktigt inslag i stadsbilden och bör bevaras genom byggnadsminnesförklaring enligt kulturminneslagen.

* Nya byggnader och medveten markplanering bör kunna öka miljövärdet ytterligare i området.

Kv Näckrosen

* Kulturhuset bör förklaras som byggnadsminne enligt kulturminneslagen. Det lär vara det enda f d socitetshus med festlokaler och teater som finns kvar i Sverige. Huset är väl bibehållet.

* Detaljplan bör upprättas som klarar ut byggnation och bevarandeintressen i kvarterets sydöstra del.

Inom de särskilt markerade miljöerna och för de särskilt markerade byggnaderna avses PBL 3:12 gälla.

Byggnadsnämnden bör överväga att genom detaljplan föreskriva ökad bygglovsplikt beträffande omfärgning av en- eller tvåbostadshus och komplementbyggnader berörda i ovanstående stycke.

Gaturummets utformning beträffande ytbeläggning, trafikanordningar, reklamskyltar m m bör utformas med beaktande av kulturhistoriska värderingar.

Stadshotellet 1972

DEL 3

Behov av bygglov

Råd vid färgsättning; materialval m m

Bilaga innehållande

BEHOV AV BYGGLOV M M

Bygglov

Bygglov behövs för att inom detaljplan bygga nytt, bygga till, ändra användning och bygga om.

Att ändra användningen kräver alltid bygglov oberoende av om den ändrade användningen medför några byggåtgärder eller inte exv garage till lager, bostad till kontor, fabrik till butik.

Att bygga om är bygglovspliktigt om ändringen berör bärande delar, avsevärt påverkar byggnadens planlösning, väsentligt berör eldstäder/rökkanaler/ventilationsanordningar/vatten och avlopp eller om det handlar om att installera eller väsentligt ändra hissar.

Inom detaljplan krävs dessutom bygglov för:

att ändra utseende på byggnaden genom att måla om den i annan kulör, byta fasadbeklädnad eller byta material på taket. Även andra ändringar som avsevärt påverkar utseendet kräver bygglov; det kan vara att ta upp ett fönster i fasaden eller sätta upp en stor parabolantenn eller solfångare på taket.

att sätta upp skylt eller ljusanordning eller ändra sådana.

att sätta upp mur/plank utmed tomtgränsen.

Färgsättning

Förslag till färgsättning skall utarbetas i samråd med stadsarkitekten/länsmuséet.

Handlingarna för färgsättning skall medge en bedömning av förslagets inverkan på omgivande bebyggelse t ex perspektiv, modell eller fasaduppställning – vid ommålning kan huset studeras på plats, provstrykning samt kulörangivelse.

RÅD VID FÄRGSÄTTNING; MATERIALVAL M M

Allmänt

De äldre husen har inte fått sin färgkaraktär av en slump. Kungliga förordningar utfärdades tidigt för att reglera husens färgsättning. Till exempel föreskrevs i 1835 års byggnadsordning att trähusens gatufasader skulle målas med ljus oljefärg.

Efter stadsbranden år 1834 gavs statliga lån endast till byggnader uppförda i tegel eller som gjuthus. Detta medförde att andelen puts- och tegelfasader i gatubilden ökade. Den ljusa färgsättningen vid 1900-talets början framgår tydligt i länsmuseéets modell av stadens mitt, d v s området mellan Kungs- och Drottninggatorna.

Idag har lån för energisparåtgärder redan påverkat gatubilden. Utvändig tilläggsisolering och fasadbeklädnad av lätt karaktär med plåt, plast eller stenskivor är främmande inslag i gatumiljön.

OLIKA UTBYGGNADSEPOKER

Stadsbilden idag får både skönhet och spänning genom att olika utbyggnadsepoker går att urskilja i kvarteren. Låt därför fasaderna behålla sin ursprungskaraktär. Färgsättningen av den enskilda byggnaden bör utföras i de färger som var karaktäristiska för den tid då huset byggdes.

Här nedan följer en genomgång av färgsättning under olika tidsepoker:

1880-talet

I slutet av 1800-talet avfärgades husen i kulörer som liknar olika stenmaterial t ex sandsten. Sådana kulörer var t ex blekt gult, ockragult, gulrosa, blekt rödbrunt, beige, grått, ljust gråbrunt och grårosa.

Sockelvåningarna hade antingen samma färg som fasaden i övrigt eller en mörkare nyans. Sockelvåningarna är ofta murade i stenimiterande relief, s k kvadermurning. Från sydsverige kom stilen med slätare fasader i hårdbränt tegel.

Husen har flacka tak, belagda med falsad plåt. Takkupor saknas. Takfoten och partierna över fönstren är gjorda med en kraftig utkragande murning som sedan putsats. Fönstren målades i bruna färger som nötbrun, mörkbrun, rödbrun eller i en mörkt grågrön kulör. Entrédörren är antingen målad i fönstersnickeriernas färg eller i en mörkare ton.

Exempel på hus från denna epok är Kulturhuset, Vänersborgs museum och Gamla flickskolan.

1890-talet

Det som skiljer 1890-talets fasader från tidigare decennier är den varierande taksilhuetten, mönstermurning och framhävandet av konstruktiva detaljer. Fasadfärgerna är milda

t ex ockragult, ljust brunrosa, beige, gulvitt, grårosa eller grått. Ankarjärnen är oftast synliga i fasaden. Putsade fasader har ofta en grov spritsputs kombinerad med släta putspartier i samma kulör. Snickerifärgen är mörkt brun, mörkt grågrön, varmt grå eller tunn lasyr med fernissa. Fönstren har ofta välvd form och T-formad mittpost.

Exempel på denna fasadarkitektur är delar av A F Carlssons Skofabrik (nuvarande Teli) och ''Arbetarföreningens hus'' (nuvarande Stora Biografen).

1900-talet

Vid sekelskiftet trängde den Oscarianska träarkitekturen med dess rika snickarglädje undan den äldre arkitekturen. De nya husen var nästan alltid oljemålade i mycket ljusa toner. Hyreshusen placerades ofta på en sockel av natursten. Vid denna tid introducerades jugendstilen. Fasaderna är sparsamt dekorerade och putsen mycket slät. Många hus är försedda med burspråk i mjukt välvda former. Balkonger förekommer sparsamt.

Fasadfärgerna är ljusa och klara: gult, gulrött och lätt gulrosa är vanligast. Lister och ornament har alltid fasadens färg. Snickerifärgerna är engelskt rött, olivgrönt eller oxidgrönt, men även ljust grågrönt och beige förekommer. Entrédörrarna är ofta fernissade.

Som exempel på denna typ av byggnadsstil kan nämnas bostadshuset i Konvaljen 13, Vallgatan 17, bostadshus på Hyacinten 3, Östergatan 7 och stg 242, Östergatan 3 samt kontorshuset i Klövern, Östergatan 1.

1910-talet

Under 1910-talet kom nationalromantiken, som innebar en ny arkitekturstil med tunga slutna fasader och höga branta tak. Till stilen hör också kantiga burspråk, som ibland går upp genom taklisten och då har egna tak.

Sockelvåningen, ofta av granit, har konstfullt uthuggna stenreliefer vid entrépartierna. Fasadfärgerna är brunrosa, mörkare och ljusare brunt samt ljust beige och gråvit. Småspröjsade fönster i fasadlivet förstärker slutenheten. Snickerifärgen är brun, vit eller gräddvit. Taken är belagda med enkupigt rött tegel. Den inredda vindsvåningen har vanligen takkupor klädda med koppar.

Exempel från denna tid är bankhuset i kv Resedan, Kungsgatan 9 och f d bostadshuset Skokloster i kv Lövkojan, Kyrkogatan 19.

1920-talet

Med klassicismen återkommer en stramhet och regelbundenhet i fasaderna. Stenhusen erhåller en färg för murliv och en annan för listverk och sockelvåning. Fasadfärgerna är djupa och mättade t ex mörkt rött, gulbrunt, rödbrunt, ockragult, rostigt gulrött. Även beige, grårosa och grönt förekommer.

Lister och dekor är utförda i stenimiterade färger som beigevit, vit eller ljust grå. Sockelputsen är ofta grafitgrå och av typ ädelputs. Snickerifärgerna är mörkt grön,

grågrön, blågrå, grå, rödbrun, ockra, ljusgrå eller bruten vit. Taken är flacka och belagda med röd eller svart falsad plåt, ibland skiffer eller tegel.

Exempel är hörnhusen i kv Nässlan, Edsgatan 13
kv Krassen, Södergatan 22

1930-talet

Funktionalismen strävade efter saklighet. Fasaderna är putsade i ljusa kulörer. Vitt blev den nya modefärgen. Slätputs med plan fasadyta är vanlig.

Fasadfärgerna i början av 30-talet: beige, grårosa och i slutet av 30-talet blir det vanligare med blekt gult och gråvitt. Snickerifärger: färger som obetydligt avviker från putsfärgen.

Exempel från Vänersborg från början av 30-talet är bostadshusen i kv Pionen, Norra Jämvägsgatan 2 och från senare delen av 30-talet hörnhuset i kv Konvaljen, Sundsgatan 26.

1940-50 talet

Under 40-talet var färgerna ljusa och putskaraktären densamma som under 30-talet. Husen förlades inte längre i slutna kvarter utan som raka friliggande längor med två till tre trapphus. Fasaderna är i tegel eller putsade i ljusa kulörer. Sadeltak belagda med tegel täcker husen.

Under 50-talet kom en period då man använde färg igen. Fasaderna spritputsades i mustiga kulörer som delade upp huskropparna. Fönsteromfattningar utfördes i vit slätputs. Fönstren målades i ljus färg, ofta vita, ibland med karm i avvikande färg.

Exempel från denna tidsperiod är hus i kv Alen från 1940-talet och Konvaljen 16, Kungsgatan 25 från 1950-talet.

1960-70 talet

Lamellhusen under 1960- och större delen av 70-talet är anpassade till andra produktionsmetoder än tidigare. Husen är parallellställda eller står i rät vinkel mot varandra kring öppna gårdar.

Taken är plana eller svagt sluttande och saknar taksprång. Balkongerna är antingen utanpåliggande med sidostycken i betong eller indragna från fasadlivet. Fasadmaterial är puts, tegel, betong eller vit kalksandsten. Färgintresset under 60-talet var tämligen obefintligt för att sedan återkomma under 1970-talet med stor variation i utförande, form och färgsättning.

Exempel är bostadshus i kv Cedern och Syrenen från 1960-talet och förvaltningsbyggnader i kv Myrten och kv Sälgen från 1970-talet.

HUSENS UTVÄNDIGA DELAR

Tak

Taket ger en alldeles särskild karaktär åt huset. Takvinkel, takfot, taksprång och takmaterial berättar om byggnadens ursprung, funktion och lokalisering. Det är därför önskvärt att det bevaras i största möjliga utsträckning.

Svaga punkter i takkonstruktionen, som vid skorsten, kupor, takvinkel och stuprör, bör noga undersökas då dessa vid läckage kan orsaka svåra rötskador. Helst bör det ursprungliga taktäckningsmaterialet, av vanligtvis lertegel behållas. Betongpannnor kan visserligen vara billigare men bör inte användas, då det ger taket ett helt annat utseende och är dessutom avsevärt tyngre än lertegel. Vid omläggning av takplåt bör den äldre detaljutformningen följas beträffande plåtstorlek, falsning och ståndrännor, då detta har stor betydelse för husets karaktär. Nya takmaterial passar utseendemässigt inte bra på äldre byggnader. Om ett modernt material skall användas bör det ha samma karaktär och färg som det ursprungliga.

FASAD

Sten och tegel

Sten och tegel som smutsas och vittrar bör inte åtgärdas annat än i nödfall. De flesta idag använda metoder innebär nämligen att man ökar skadan snarare än minskar den. Lagning bör göras med nyhuggna stendetaljer.

Puts

Putsytans gräng är av betydelse både för utseende och ur smutsningssynpunkt. En kalkavfärgad puts har en slät yta och vittrar sakteligen ner med samtidig ''tvättning'' av ytan som följd. Fasader med hög pigmentering kan mista sin kulör genom pigmenturlakning. En kalkfärg känns ofta igen på att färgen inte är helt jämn. De putsfärger som sprutas på fasaden innehåller fyllnadsmedel, oftast krossad marmor och ger en kornigare yta som snabbt smutsas.

En orginalputs i god kondition efter 50–100 år, bör behandlas med stor varsamhet. Lagning bör ske med samma brukstyp som underliggande puts.

Trä

De flesta äldre byggnader utfördes med en enkel paneltyp. Däremot lade man ned stor omsorg på att utforma speciella fasadpartier, t ex taksprång, knutpunkter, panelens avslutning nedåt, fönsteromfattningar, entrépartier etc. Denna kombination av enkelhet och detaljutsmyckning gav upphov till byggnadstyper, som senare har blivit mycket uppskattade.

Äldre trähus har vanligen paneler i kraftiga dimensioner. På enklare byggnader finner man ofta bräder med olika bredd eller bräder med avsmalnande, oregelbunden form. Dessa paneler ger byggnaden en särprägel, som man bör observera vid en eventuell fasadrenovering.

Under mitten av 1800–talet började man använda panelen som ett medel att skapa byggnader med ett karaktäristiskt utseende. Det utbildades en s k panelarkitektur, där fasaderna ofta var indelade i olika fält med paneler omväxlande liggande och stående på ett ganska komplicerat sätt.

Panelbräderna var i regel spontade och i relativt klena dimensioner. Det förekommer även byggnader där fasaden av praktiska skäl har både stående och liggande panel. En nedre del av fasaden med liggande bräder skulle skadas av fukt. I en del fall har man kapat en stående panel och bytt ut det nedersta partiet.

Oljefärg används till alla hyvlade snickerier liksom till hyvlad ytterpanel. Den äkta oljefärgen börjar numera bli en sällsynt vara; den ersätts alltmer av färger tillsatta med plastoljor (t ex alkydfärger) eller helt baserade på plaster (t ex akrylfärger). Plasterna har extremt stora molekyler, vilket gör att de bildar sega och täta hinnor utan att tränga i det underliggande materialet.

Fönster

Fönstrens storlek, spröjsning och placering har en avgörande betydelse för en byggnads utseende. En ändring av dessa faktorer kan få katastrofala exteriöra följder. Spröjsindelningen hade ursprungligen en teknisk funktion men fick vid slutet av 1800–talet och 1900–talets början en dekorativ sådan i arkitektoniskt syfte. Varje tidsperiod har haft sin karaktäristiska fönsterstorlek och spröjsning, vilket bör respekteras vid en eventuell ombyggnad.

Dörrar

Portaler och dörrar har även de en mycket stor betydelse för husets utseende. De stora flertalet ytterdörrar ägnades förr en omsorgsfull utformning och tillverkades av virke av mycket hög kvalitet, som är svår att uppbringa idag.

Underhåll

Alla hus behöver underhållas. Små lättreparerade skador blir snart stora och besvärliga om man inte ser över dem i tid.

Ett av de vanligaste skälen till en utvändig tilläggsisolering är också att fasaden är i behov av en mera omfattande renovering. Ofta beror detta på ett felaktigt eller eftersatt underhåll. Skador orsakade av läckande takrännor, stuprör och plåtavtäckningar förekommer ofta men lika vanligt är att fasaden ser skamfilad ut p g a bristfällig målningsbehandling eller olämplig färgtyp. En stark och tät plastfärg kan t ex skada underliggande puts genom att hindra avdunstning av fukt, vilket i sin tur kan leda till frostsprängning. På en träfasad kan byte av färgtyp försvåra framtida underhåll.

Underhållsintervall

Dörr	oljad	4 år
Fönster	målade	8 år
Fasad	målad	8–10 år
Plåt	plåttak	6–8 år
Plåt	plastad	20 år
Puts	serponit	20–25 år

Som framgår av exempel från olika tidsepoker har ideer om färgsättning ändrats åtskilliga gånger under den 100–årsperiod som skildrats. Ett hus som underhållsmålas vart 8–10 år, enligt ovan, kan helt förlora sin karaktär om inte en för huset tidstypisk färgskala väljes. Husen längs en gata underhålls successivt och för att bevara en god färgmiljö får ej den rådande tillfälliga smaken ha alltför avgörande inflytande vid färgval.

Bilaga 1

Adresskarta

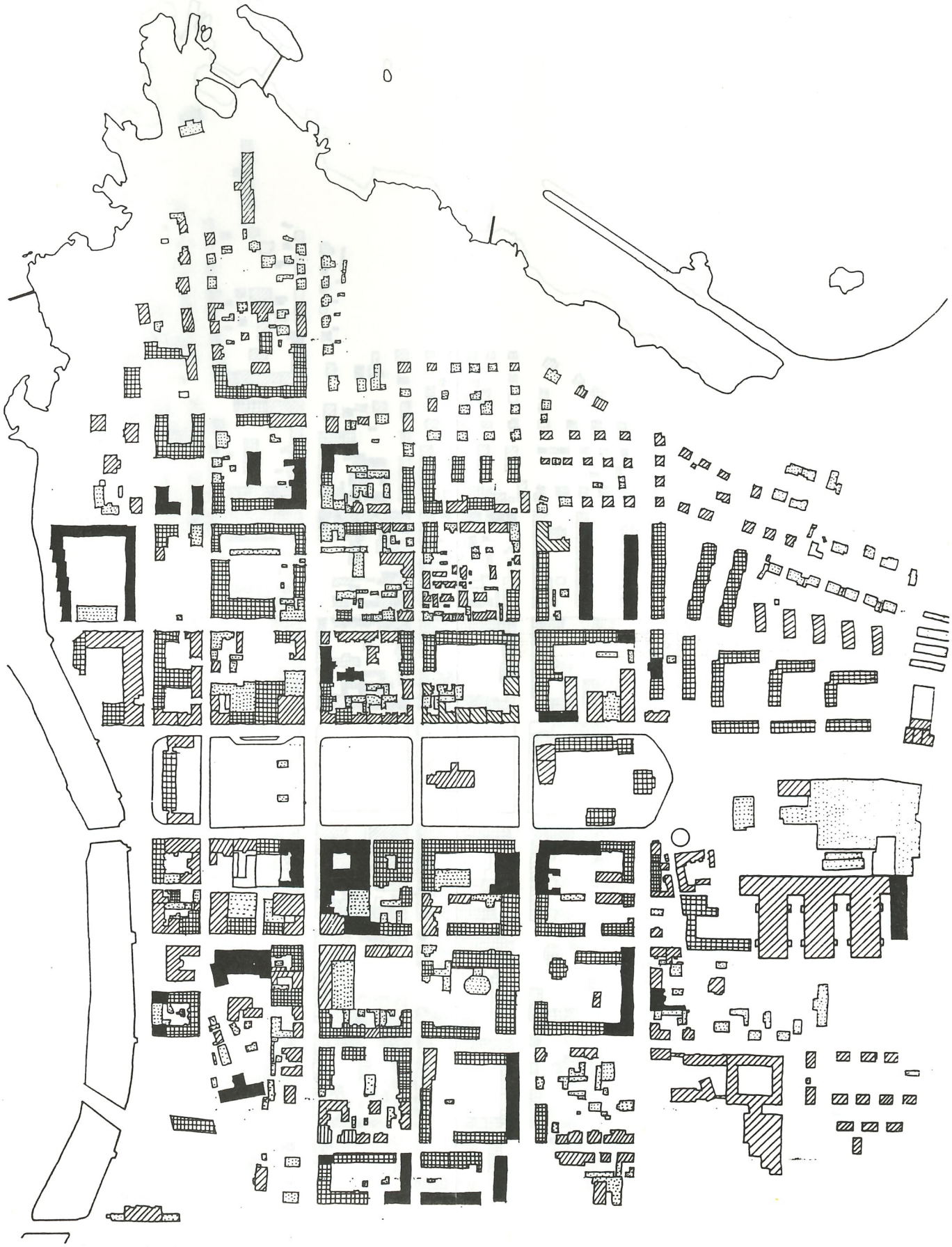

BEBYGGELSEMILJÖPROGRAM
för Vänersborg

Bebyggelsens ålder

- 1800–talsbebyggelse eller tidigare
- Tidig 1900–talsbebyggelse
- Modern bebyggelse från 1935 och framåt

BEBYGGELSEMILJÖPROGRAM
för Vänersborg

Våningshöjd
I
II
III
IV

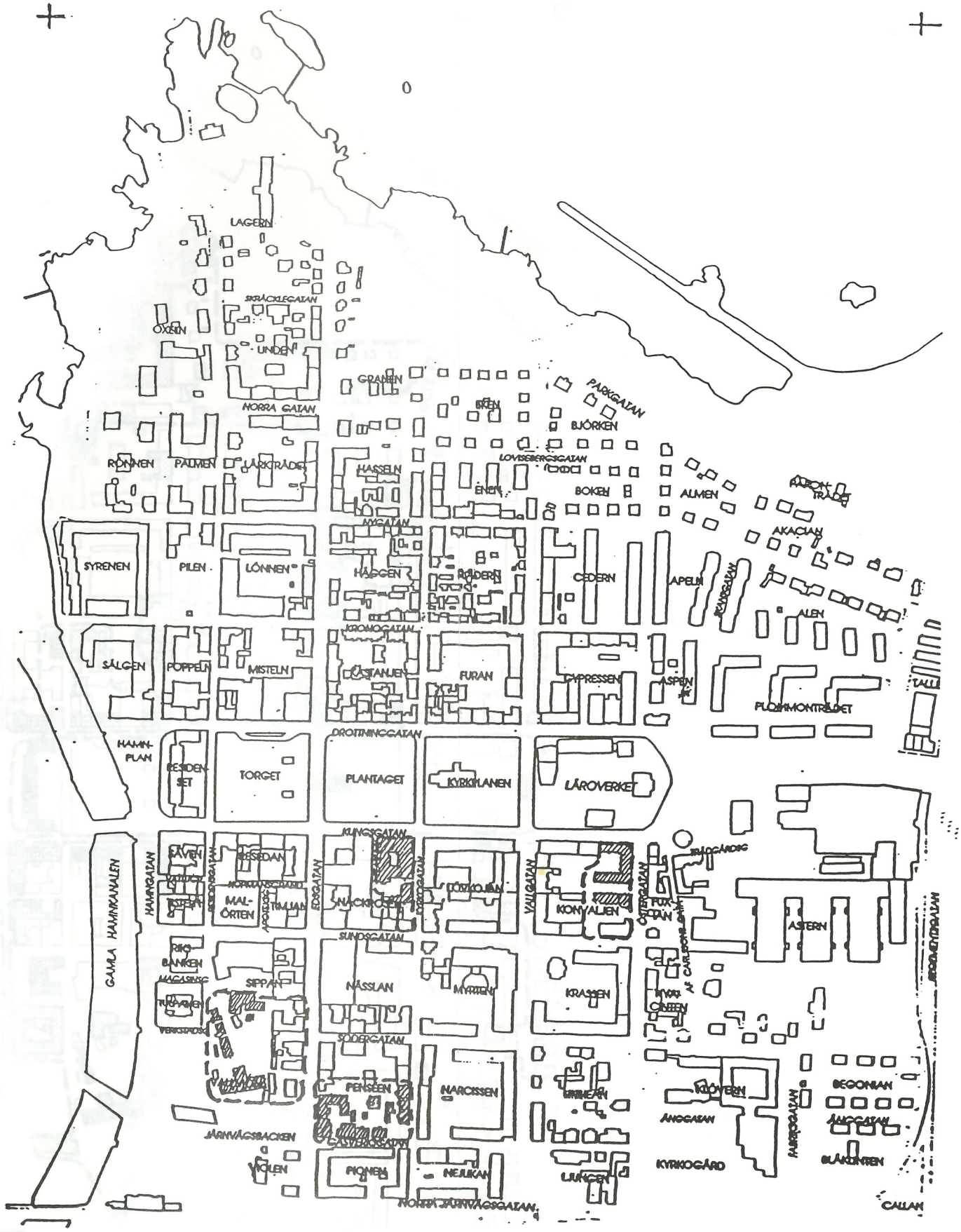

BEBYGGELSEMILJÖPROGRAM
för Vänersborg

Fasadmaterial
- Trä
- Puts, reveterat
- Tegel, sten
- Övrigt

BEBYGGELSENS KARAKTÄR ÅR 1991

KVARTER MED OTIDSENLIGA DETALJPLANER
Detaljplan krävs till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Sammanhängande värdefull miljö
Byggnad som har lagligt skydd
Byggnad som bör få lagligt skydd
Kulturhistoriskt intressant byggnad
I
II
III
IV
V
VI